

Hegemonia și stabilitatea economiei mondiale

■

Gheorghe Gruia

Doctorand

Academia de Studii Economice București

Abstract. *This paper evaluates the relationship between hegemony and the stability of the world economy in a time in history when the hegemony of the United States is more and more questioned. The theory of hegemonic stability - firstly launched by Charles Kindleberger and further developed by Robert Gilpin, Stephen Krasner and Robert Keohane, states that for an international system of trade and finance to function smoothly there must be a hegemon. According to Keohane, a hegemon is a state that possesses the following characteristics: the ability to create, enforce and maintain international norms; the will to do it; and the decisive domination in the economic, technological and military fields. During the last two centuries the world experienced the hegemony of two powers: Great Britain and the United States, with their good and bad features. These two hegemonies – when exercised, demonstrated the relationship between hegemony and the stability of the world economy. Now, at the beginning of a new century, the hegemony of the United States seems to be questioned and a future posthegemonic world system is still under theoretical debate. In this situation is it wise for the world politicians to hurry the dethroning of the hegemon? This paper argues for the strengthening of the cooperation - mainly between the United States and the European Union, and for the responsible action of all the states in order to make a smooth and orderly transition to a new world system. The lack of cooperation could lead to disorders, to the revival of the protectionist attitude of the United States, and finally to a worsening of the world economy.*

Key words: hegemon; hegemonic stability; world economy; world system.

■

Ca și când ar acționa o lege naturală, în fiecare secol asistăm la ridicarea unei țări, cu puterea, voința și impetuoșitatea intelectuală și morală ca să modeleze întregul sistem internațional conform propriilor sale valori. În secolul 17, Franța, sub cardinalul Richelieu, a introdus abordarea modernă a relațiilor internaționale, bazată pe statul-națiune și pe urmărirea interesului național. Marea Britanie a reușit să domine secolul 19 și începutul secolului 20, iar SUA a devenit puterea dominantă după primul război mondial, menținându-și acest statut și la începutul secolului 21.

Autori din școala realistă de relații internaționale, precum Robert Gilpin și Stephen Krasner, susțin că distribuția puterii între state – în special rolul unui stat hegemonic, constituie elementul central pentru explicarea deschiderii și stabilității economiei mondiale. Teoria

stabilității hegemonice afirmă că este necesar un hegemon (o putere conducătoare capabilă să influențeze sistemul internațional), dacă se dorește ca cooperarea economică internațională să reușească. În schimb, declinul unui stat hegemonic este asociat cu economii închise, instabilitate și crearea de blocuri regionale concurente. Charles Kindleberger, care este considerat tatăl acestei teorii, arată că instabilitatea economiei mondiale dintre cele două războaie mondiale s-a datorat absenței unei puteri dominante care să fie capabilă să stabilizeze sistemul internațional.

Un hegemon, conform lui Robert Keohane, este un stat care posedă următoarele caracteristici:

- abilitatea de a crea, a pune în aplicare și a menține norme internaționale;
- voința de a face acest lucru;

- dominare decisivă în domeniile economic, tehnologic și militar.

Această teorie a fost aplicată în special pentru a explica cum a fost stabilită ordinea economică internațională după cel de-al doilea război mondial, sub hegemonia SUA, și pentru a reflecta contrastul cu perioada interbelică, când Marea Britanie nu mai era în stare să joace rolul de hegemon, iar SUA nu doreau să-și asume un asemenea rol.

În secolul 19, Marea Britanie a exercitat o formă de hegemonie economică asupra unei mari părți a lumii. Acest liderat a condus la inițierea globalizării piețelor, la liberalizarea comerțului internațional și a fluxurilor de capital, la apariția corporațiilor transnaționale și la stabilitatea generală economică și politică, cel puțin în Europa. Primul război mondial a provocat un sfârșit abrupt al hegemoniei britanice și al normelor pe care le-a promovat. Protecționismul în creștere și declinul mobilității capitalurilor în anii '20 și '30 au erodat fundațiile economiei mondiale, contribuind la accelerarea instabilității economice și, în final, la depresiunea economică din anii 1929-1933.

Cauza acestui tragic lanț de evenimente este pusă de foarte mulți specialiști pe seama lipsei de voință a SUA de a-și asuma rolul de hegemon, deși după primul război mondial această țară avea cea mai puternică economie din lume. În loc să preia rolul de lider pe care Marea Britanie nu mai putea să-l exercite, SUA au adoptat măsuri protecționiste și nu au dorit să-și coordoneze politicile monetare și valutare cu celelalte țări, provocând astfel o exacerbare a crizei economice. În final, postura izolaționistă a celei mai mari puteri economice a avut consecințe negative asupra majorității țărilor, inclusiv asupra ei însăși.

Lecțiile privind pericolele izolaționismului au fost bine asimilate de politicienii americani desemnați să conducă destinele acestei țări după cel de-al doilea război mondial. SUA și-au asumat rapid rolul de lider și au acționat constant pentru crearea unui sistem comercial internațional deschis (înființarea GATT) și a unui sistem monetar stabil (înființarea FMI). Totodată, înființarea Băncii Mondiale și lansarea Planului Marshall au simbolizat rolul special și responsabilitatea SUA pentru menținerea păcii și crearea de prosperitate în afara granițelor sale.

Lideratul SUA a ajutat într-adevăr la crearea condițiilor necesare pentru o creștere economică susținută a țărilor din Europa Occidentală până la începutul anilor '70 și la dezvoltarea rapidă a unor țări asiatice, precum Japonia și Coreea.

Unele îngrijorări privind puterea SUA au început să apară la sfârșitul anilor '60, începutul anilor '70. Avantajele economice ale SUA asupra restului lumii începuseră să se diminueze rapid, în timp ce alte țări recuperaseră decalajele existente. În acest context, sentimentul protecționist în SUA a început să crească, conducând la o serie de provocări pentru politica tradițională a comerțului liber. În același timp, stabilitatea sistemului valutar internațional a fost afectată de comportamentul SUA. Finanțarea războiului

din Vietnam, concomitent cu lansarea unor programe sociale, a alimentat inflația în Statele Unite, care, datorită rolului de monedă de rezervă a dolarului, a fost exportată în străinătate. În 1971, SUA renunță la sistemul cursului de schimb fix convenit la Bretton Woods, dând astfel semnalul emergenței unei perioade de volatilitate a cursurilor de schimb. Criza petrolieră, urmată de criza datoriei externe, pe fondul menținerii unui număr suficient de mare de bariere în calea comerțului internațional, au făcut pe mulți specialiști să se îndoiască de capacitatea hegemonismului american de a asigura stabilitatea viitoare și direcția corectă a economiei mondiale.

Preocupările privind slăbirea puterii Statelor Unite s-au mai diminuat după 1990, când destrămarea Uniunii Sovietice și situația deloc mulțumitoare a economiilor UE și Japoniei, pe fondul unei recuperări a competitivității economiei americane, au propulsat din nou SUA ca unică superputere.

Așa cum arată profesorul George Modelski, în perioada de tranziție de la hegemonism la posthegemonism (el vorbește de o tranziție către o „comunitate sau o societate mondială”), comportamentul puterii hegemonice poate avea tente imperialiste (aluzie la intervențiile unilaterale ale SUA de după 1990). Or, tocmai acest comportament al SUA a deranjat și deranjează atât Uniunea Europeană, cât și alte țări cu pretenții la un loc cât mai bun pe eșichierul mondial, acestea încercând să coaguleze noi centre de putere care să contrabalanseze puterea excesivă a SUA. Cu alte cuvinte, se încearcă crearea unei balanțe de putere într-o formulă multipolară.

Evoluțiile de după 1990 demonstrează că axa economică este din nou cea în jurul căreia are loc procesul de polarizare și cea în care s-a inițiat lupta pentru obținerea de avantaje în conformarea noului sistem. În vârful structurii se află actorii care în ultimă instanță vor comanda sistemul. Această conducere a sistemului nu se face însă fără a se întâmpina o rezistență, mai mare sau mai mică, din partea celor care sunt subordonați. Spre deosebire de regimurile trecute, în noul regim condus nu mai este impusă în mod exclusiv de conducătorii sistemului. Este cazul țărilor membre OPEC care au impus o conduită în sectorul petrolier, iar țările dezvoltate – deși nu au fost de acord cu ea, au trebuit s-o accepte, în pofida faptului că impactul asupra economiilor lor a fost și este destul de puternic.

În cadrul axei economice, principalele segmente de relaționare sunt: cel financiar, cel comercial, cel industrial și cel științific și tehnologic. Segmentul științific și tehnologic va constitui – în cadrul noii ordini mondiale ce se profilează, segmentul paradigmă al sistemului global de relaționare.

Pentru a identifica posibila ordine economică mondială care se conturează la începutul secolului XXI, va trebui să răspundem la cel puțin două întrebări:

- care sunt principalii actori polarizanți în fiecare segment?

- cine are rol de lider în fiecare segment de relaționare?

Lideratul implică pe acei actori care direcționează relațiile – datorită unei poziții dominante din punct de vedere al capacității de a face față nu numai celor pe care-i conduc, ci și celor care au capacitate similară, și care vor încerca să direcționeze în mod competitiv sau conflictiv un alt grup de subordonați. Lideratele din ultimii 50 de ani au fost legate în mod fundamental de conflictul ideologic dintre cele două mari puteri polare. În viitor, mai mult ca sigur acestea vor fi legate de concurența economică, financiară și științifico-tehnică.

Dacă din punct de vedere politic și militar SUA rămân încă un lider necontestat, în ceea ce privește axa economică se observă o tendință către multipolaritate, procesul de polarizare având loc în jurul puterilor „triadei” SUA, UE și Japonia, care exercită rolul de „hegemon” în zona lor de influență.

SUA au un rol predominant pe continentul american, dar în același timp acționează pentru crearea de punți de legătură și în celelalte două blocuri, prin încheierea unei serii de acorduri bilaterale de comerț liber.

În jurul UE se polarizează țările din Commonwealth, cele incluse în Acordul ACP (Asia, Caraibe și Pacific), cele din zona mediteraneeană și din Golful Persic, precum și cele din Europa de Est și de Sud-Est.

Japonia, secondată de „tigrii asiatici” încearcă să coaguleze „blocul asiatic”, cu China și India în continuă expansiune economică. Australia și Noua Zeelandă, deși aparțin de Commonwealth, încearcă să joace un anumit rol în propria lor zonă geografică. Dacă India și China vor continua procesul de „apropiere” renunțând la vechile dispute teritoriale și concentrându-se pe problemele de dezvoltare, este posibil, așa cum afirma Clyde Prestowitz, de la Centrul Yale pentru Studiul Globalizării, ca aceste două țări să schimbe ordinea mondială. Combinarea tehnologiilor software ale Indiei cu cele hardware ale Chinei, pentru a pune împreună stăpânire pe piața mondială a tehnologiei informației, poate conduce la crearea unui puternic centru economic asiatic, ale cărui efecte se vor resimi și în pozițiile pe care aceste două țări le vor avea în organizațiile internaționale, în special în OMC. Potrivit analistului citat, este vorba despre inventarea unei noi versiuni a globalizării, ce neagă hegemonia occidentală, prin transferul de avuție și putere spre Asia.

Deși se vorbește foarte mult de un viitor „bloc euro-asiatic”, încă nu s-a conturat o putere polarizantă în jurul căreia să se coaguleze acest bloc. Cu toate că Rusia încearcă să recâștige terenul pierdut în această zonă, ea nu dispune încă de forța economică necesară, iar constrângerea de tip militar s-a dovedit contraproductivă. Pe de altă parte, Turcia și China încearcă să atragă în zona lor de influență țările din regiunea asiatică a fostei URSS. Probabil că necesitatea asigurării securității energetice va grăbi apariția unor forțe polarizante în această zonă. Totuși, preocuparea Rusiei

pentru refacerea unui „imperiu liberal” în spațiile pe care le-a dominat înainte lasă de înțeles că intențiile ei sunt de a deveni factorul polarizant în această zonă.

Spre deosebire de sistemele trecute, în sistemul actual se observă o prezență activă și crescândă a actorilor transnaționali, a căror capacitate de a stabili sau influența regulile de joc este în ascensiune. Puterea acestor actori este bazată pe controlul finanțelor, proceselor industriale – inclusiv cele științifice și tehnologice, și comerțului. Ei pot deci să joace rol de lideri în aceste segmente de relaționare din cadrul axei economice, contribuind astfel la o „diluare” a hegemoniei unui stat sau grup de state.

Teoria stabilității hegemonice poate fi utilă în studiul diplomației economice în măsura în care negocierile internaționale și stabilirea de regimuri sunt influențate de marile puteri economice care preiau conducerea în acest proces, ele putând îndeplini funcții similare cu cele ale hegemonilor, în cadrul unor aranjamente regionale. Revenind însă la precizările lui Keohane privind calitățile pe care ar trebui să le îndeplinească un stat (sau o grupare regională) pentru a putea juca rolul de hegemon, ne întrebăm dacă în momentul de față există în cele patru „blocuri” o putere – cu excepția SUA, care ar putea să-și asume un asemenea rol, chiar și numai la nivel regional. Dacă analizăm bine situația, constatăm că în prezent nici măcar Uniunea Europeană nu îndeplinește asemenea condiții. Din păcate, observăm că atitudinea critică a UE și a altor țări cu pondere economică, față de politica internațională a SUA, conduce încet dar sigur, la slăbirea „voinței” acesteia de a crea, a pune în aplicare și a menține norme internaționale. Rezultatul este destul de vizibil în evoluția lentă și sinuoasă a negocierilor comerciale multilaterale în cadrul OMC.

Din experiența trecută rezultă că lideratul SUA și UE și conlucrarea activă dintre ele au fost decisive în lansarea, impulsivarea și încheierea cu succes a unor importante runde de negocieri multilaterale și inclusiv în înființarea Organizației Mondiale a Comerțului. Este regretabil că după 1995 – cu excepția lansării Runderi Doha, am asistat mai mult la neînțelegeri decât la coordonare între cele două mari puteri economice, fapt ce a influențat negativ mersul tratatelor comerciale (și nu numai) multilaterale. Slăbirea coeziunii dintre SUA și UE, reflectată și într-o agendă transatlantică din ce în ce mai lipsită de substanță și dinamism, nu este de bun augur pentru bunul mers al omenirii, în general, și al economiei mondiale, în special. Așa cum concluzionează și raportul „Economia transatlantică în 2020: un parteneriat pentru viitor?”, editat de Institutul de Economie Internațională din Washington, există riscul ca cele două economii să evolueze în direcții diferite către anul 2020, ceea ce ar avea consecințe negative asupra relației politice bilaterale, dar mai ales asupra abilității SUA și Europei de a exercita lideratul lor într-o serie de probleme internaționale. Totodată, SUA și UE ar trebui să coopereze în mod responsabil pentru includerea Chinei,

Rusiei, Orientului Mijlociu și Africii de Nord în sistemul comercial internațional, având în vedere că atitudinea celor două puteri față de „mercantilismul high-tech și prădător” practicat de China și a „imperialismului liberal” practicat de Rusia a fost una a dublei măsuri.

Deocamdată nu ne putem aștepta la inițiative de succes din partea Japoniei și cu atât mai puțin din partea Chinei, Indiei, Braziliei sau Rusiei, care să conducă la încheierea cu succes a Rundeii Doha sau la reformarea instituțiilor de la Bretton Woods, pentru a putea asigura stabilitatea sistemului financiar internațional și a economiei mondiale.

În ultima perioadă asistăm și la unele dezbateri teoretice în cadrul cărora autori precum Robert Keohane, David Lake, Judith Goldstein și Peter Katzenstein pun în dubiu legătura dintre hegemonie și o economie mondială deschisă și stabilă. După părerea lor, puterea singură nu este suficientă pentru asigurarea unei economii mondiale deschise și stabile. Ei dau exemplul SUA, al căror comportament din perioada interbelică ilustrează faptul că posedarea de resurse superioare de către o națiune nu se traduce în mod automat într-o mai mare influență sau în rezultate benefice pentru întreaga lume. Totodată, teoria stabilității hegemonice nu poate explica de ce cooperarea economică internațională a continuat și după slăbirea hegemoniei SUA. Autorii sus-menționați consideră că, pe lângă putere, guvernarea economiei mondiale mai este influențată și de instituțiile internaționale, valorile sociale, puterea ideilor, politicile interne și presiunea procesului de globalizare (care conduce la creșterea gradului de interdependență dintre economii).

Fără a încerca să polemizez cu reputații autori sus-menționați, consider totuși că situația actuală a instituțiilor internaționale este departe de a răspunde problemelor presante cu care se confruntă nu numai economia mondială, ci și omenirea în general. Nu trebuie uitat faptul că buna funcționare a acestor instituții depinde în mare parte de disponibilitatea fondurilor cu care ar trebui să contribuie fiecare stat membru. Or, înmulțirea acestor instituții în ultimii 50 de ani – pe fondul unei reacții destul de reticente la restructurare și modernizare, ridică serioase semne de întrebare privind capacitatea și mai ales voința statelor – în special a celor dezvoltate, de a asigura o finanțare adecvată a acestora, astfel ca ele să-și poată îndeplini mandatul pentru care au fost create. Situația este

și mai gravă atunci când anumite state încearcă să forțeze obținerea postfactum a girului unor instituții internaționale pentru acțiunile lor unilaterale. Este edificatoare în acest sens concluzia la care au ajuns autorii cărții „Hegemonia SUA și organizațiile internaționale” (Rosemary Foot et al., 2003) conform căreia „deciziile Americii de a coopera în forurile multilaterale sunt determinate în mod predominant de măsura în care o anumită organizație este percepută de către actori interni importanți, drept un vehicul efectiv și adecvat pentru promovarea obiectivelor americane. În ceea ce privește instituțiile multilaterale înseși, ele... operează în cadrul constrângerilor directe sau indirecte pe care instrumentalismul SUA le impune.”

În concluzie, este clar că omenirea se află într-o perioadă de tranziție la un nou sistem mondial, existând diverse scenarii privind forma pe care ar putea să o ia acesta. Este tot așa de clar că hegemonia SUA – caracterizată de mulți specialiști ca benignă, începe să se debiliteze, iar în lipsa unor instituții internaționale puternice (multe dintre ele fiind dominate de SUA), restul factorilor sus-menționați pot ajuta foarte puțin la menținerea stabilității și deschiderii economiei mondiale. Or, în acest context, este firesc să ne punem întrebarea: cui îi servește grăbirea detronării hegemonului? În niciun caz stabilității economiei mondiale, ci mai degrabă orgoliilor unor politicieni cu viziune îngustă, lipsiți de spiritul responsabilității în momente istorice cruciale. În ultimele două secole, omenirea a trăit experiența a două hegemonii (cu părțile lor bune și rele), iar tranziția la un alt sistem, posthegemonic, este un experiment nou, care trebuie să aibă la bază acțiunea responsabilă a tuturor statelor lumii. În acest context, necesitatea întăririi parteneriatului dintre SUA și UE este mai stringentă ca oricând, dacă se dorește o trecere „ordonată” la un nou sistem. Să nu uităm că politica internațională a SUA a oscilat între izolaționism și angajare; or, incitarea sa conștientă sau inconștientă ar putea să retrezească sentimentele protecționiste ale americanilor, iar efectele asupra economiei mondiale ale unei asemenea atitudini sunt greu de cuantificat.

Graba strică treaba – spune o zicală românească. În consecință, domnilor politicieni ai lumii, folosiți-vă cel puțin de această înțeleaptă zicală – dacă alte idei valoroase nu prea identificați la poporul român, și „grăbiți-vă încet” cu detronarea hegemonului.

Bibliografie

- Dallanegra, L. (1998). *El Orden Mundial del Siglo XXI*, Ediciones de la Universidad, Buenos Aires
- Du Boff, R. (2003). *US Hegemony, Continuing Decline, Enduring Danger*, Global Policy Forum
- Foot, R., MacFarlane, N.S., Mastanduno, M. (2003). *US Hegemony and International Organizations*, Oxford University Press, New York

- Modelski, G. (1987). *Long Cycles in World Politics*, University of Washington Press, Seattle
- Keohane, R. (1984). *After Hegemony: Co-operation and Discord in the World Economy*, Princeton University Press, Princeton
- Kindleberger, C. (1973). *The World in Depression 1919-1939*, University of California Press, Los Angeles